

Lipták Tamás halálára

Lipták Tamás, a magyar matematikai közgazdaságtan jelentős alakja 68 éves korában baleset következtében váratlanul elhunyt.

A közös munkával töltött évek emlékeivel kezdem. Az olvasó elnézését kérem, hogy itt nemcsak Tamásról, hanem rólam is szó lesz; de e nélkül lehetetlen leírnom azt, ami azokban az években összekapcsolt.

Az 1956-os forradalom leverése után a munkámba beletemetkezve kezdtem életemben először foglalkozni matematikai modell építésével. Ügyetlenkedtem; fűhöz-fához fordultam segítségért. Akkor adta Bródy András és Rényi Alfréd az ötletet: a Matematikai Kutatóban dolgozik egy rendkívül tehetséges fiatalember, aki mintha érdeklődne közgazdasági problémák iránt. Megismerkedtünk, s rövidesen elkezdtünk együtt dolgozni. Engem a profitérdekeltséggel kapcsolatos első magyarországi próbálkozások foglalkoztattak akkortájt; annak különböző alternatíváit próbáltuk modellben leírni. Hónapok kínládásai után eljutottunk egy hosszabb tanulmány magyar kéziratáig. Már majdnem publikálható formába került, amikor Tamást letartóztatták.

A letartóztatás nem ért váratlanul. Tamással nemcsak a közös munka kötött össze; nemcsak nyereségérdekeltségről és költséggörbékről beszélünk, hanem szenvedélyesen politizáltunk; elemeztük 1956-ot, a kommunista rendszer visszasságait, beszélgettünk a forradalmi mozgalmakban részt vett közös barátaink sorsáról. Tamás aktív szereplője volt az 1956-os forradalmi eseményeknek; nem tisztje, de megbízható és fáradhatatlan közkatónája volt a harcnak. A forradalom leverése, 1956. november 4. után, a küzdelem folytatására felhívó röplapokat sokszorosított. Krassó Györggyel együtt tartóztatták le először, 1957-ben. Krassót benn tartották, Liptákot akkor még kiengedték. Ő azonban nem hagyta abba a Kádár-restauráció elleni küzdelmét. Végül 1959-ben újra beidéztek, de akkor már nem engedték ki. Az egyik „értelmiségi perben” ítélték el két és fél évi börtönre.

Tamás sokszínű, összetett egyéniség volt. Az imént idézett néhány életrajzi tény jelzi, hogy kész volt nagy veszélyt vállalni meggyőződéséért. Ha az ügy, amelyet szolgálni akart, megkívánta, forgatta az illegális stenciles sokszorosító gép karját. Ám senki sem képzeljen maga elé egy politikai eszméktől megszállott aszkéta „hivatásos forradalmárt”. Tamás ízig-veéig értelmiségi volt; még külseje is Don Quijote-ra emlékeztetett. Miközben képes volt a legelvontabb elméleti gondolkodásra, nagy tudású és sziporkázóan éles elméjű volt mindenben, amihez hozzászólt, legyen az politika, történelem, irodalom vagy filozófia. Melegség, élénkség, kedvesség sugárzott belőle; sok barátja volt, akik szívesen voltak a társaságában.

Tanulmányunkra visszatérve: szabályos nyomtatott publikációra Magyarországon nem kerülhetett sor, hiszen Tamás börtönben ült. Rényi Alfréddel abban egyeztünk meg, hogy legalább egy sokszorosítványig jusson el a kézirat, s azon az én társszerzőmként nem Tamás, hanem a Matematikai Kutatóintézet szerepel.

Amikor azután Tamás kiszabadult a börtönből, mindjárt elhatároztuk: az írást nyugati folyóiratban publikáljuk. Annak idején az volt a szigorú szabály, hogy bármilyen külföldi publikáláshoz „főhatósági engedély” kell. Tamás, a börtönből éppen kiszabadult matematikus és én, az akadémiai állásából kidobott közgazdász, elhatároztuk: nem folyamo-

dunk engedélyért. Egyszerűen egy borítékba tettük az írást és elküldtük az *Econometricá*-nak, a matematikai közgazdaságtan vezető folyóiratának. Senkit nem ismertünk a szerkesztők közül; semmiféle korábbi kapcsolatunk nem volt a folyóirattal. A szerkesztők egy szó változtatás nélkül elfogadták és közölték az írást.

Tamástól már ebben az első közös munkában is, és később is igen sokat tanultam. Nemcsak matematikára tanított. Példát mutatott abban, hogyan kell szabatosan gondolkodni és fogalmazni. Szinte mániákusan precíz volt. Tökéletesen szép kézírással írt. Ha egy szöveg tizedik oldalán hibát talált, eldobta az egészet, és előlről kezdte az írást.

Következő közös munkánk, a „kétszintű tervezés” modelljének és algoritmusának kidolgozása együttműködésünk kiteljesedése volt. Miközben a végleges tanulmányban számtalan közös munkanap, sok-sok vita, nyersfogalmazvány és revízió testesült meg, többé-kevésbé elvált egymástól, mi volt Tamás és mi volt az én hozzájárulásom.

Nekem jutott eszembe az, hogy meg kellene „fordítani” az irodalomból jól ismert Lange–Taylor szocializmusmodell procedúráját. Ott a tervhivatal árakat állapít meg, az alsó szintű egységek (náluk: a vállalatok) ezen árak mellett költséget minimalizálnak. Ha ezek után a kereslet és kínálat eltér egymástól, a tervhivatal a túlkereslet előjelének megfelelően módosítja az árakat. A folyamat újra és újra ismétlődik, konvergálva az egyensúlyi árak és egyensúlyi allokáció felé. A Lange–Taylor modellben a központ mintegy helyettesíti a piac ármeghatározó szerepét. Én olyan eljárást szerettem volna kidolgozni, amely nem a piacot, hanem a központi tervezést (vagy pontosabban: annak idealizált mását) imitálja. Itt a központ – a tervgazdaság gyakorlatának megfelelően – mennyiségeket (inputkereteket és outputfeladatokat) oszt el. Az alsóbb szinten dolgozó szervezetek (a „szektorok”) visszajelentik a nekik kiosztott kvóták és tervfeladatok árnyékárait. Ezek figyelembevételével a központ revideálja a mennyiségi allokációkat. Ez újra és újra ismétlődik, amíg csak közel nem kerülnek egy kedvező allokációhoz.

Tamás ehhez az elméleti sejtéshez kidolgozott egy algoritmust, amelyről bizonyítható, hogy konvergál az optimális megoldáshoz. Ez önmagában is igen nagy teljesítmény volt, amit Tamás nagy találékonysággal és a rá jellemző végtelen precizitással oldott meg. Ha csak ezt tette volna, akkor is bizonyosságát adta volna kiváló tehetségének. Csakhogy ennél sokkal tovább lépett: a modellt a játékelmélet keretei közé illesztette. A tervezési feladatot úgy értelmezte, mint a központ és a szektorok együttese között folyó játékot. Felhívom azok figyelmét, akik Lipták Tamás életművét napjainkban értékelik: ez még jóval a játékelmélet új nagy reneszánsza előtt történt. Tamás egyike volt azon keveseknek, akik már abban az időben komolyan foglalkoztak a játékelmélettel. Túlzás nélkül állítható: Lipták Tamás a játékelmélet új felvirágzásának egyik zseniális úttörője volt. A nemzetközi szakma bizonyára így tartaná számon ma is, ha képes lett volna tovább haladni a megkezdett úton.

Sajnos, a kétszintű tervezés matematikai építményének briliáns megalkotása után Tamás szelleme kibicsaklott. Hullámhegyek és hullámvölgyek követték egymás. Rövid termékeny szakaszok is voltak, bár a régi teljesítmények soha többé nem ismétlődtek meg. Tamás beilleszkedése a társadalomba mind nehezebbé vált.

Magyar barátai és külföldi tisztelői lehetővé tették, hogy a matematikai közgazdaságtan egyik legtekintélyesebb otthonában, az angliai Cambridge-ben lévő Churchill College-ban dolgozhasson. Angliába emigrált, s onnét később már csak alkalmi látogatásokra tért vissza Magyarországra. Megmaradt sugárzó intelligenciája, kedvessége, finomsága – de többé már nem tudott jelentős tudományos eredményt produkálni. Nem tudott igazán lábra állni. A sors szörnyű tragédiája, hogy ez nem csak átvitt értelemben volt igaz: egy lépcsőn elbotlott, lezuhant és a zúzódásokba behalt. Kiváló elme és sokak által nagyon szeretett kedves ember távozott el.

Kornai János

Kornai János a Harvard Egyetem és a Collégium Budapest professzora.